

สถิติสิทธิบัตรเครื่องใช้วัดศักยภาพ ?

รดาพรรณ ศิลปโภชากุล

ปาการจัดอันดับความสามารถในการแข่งขันทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศต่างๆ ประจำปี ค.ศ.๒๐๐๐ ของ International Institute for Management Development (IMD) ที่ประเทศไทยถูกจัดให้อยู่ในอันดับสุดท้าย เป็นข่าวที่สร้างความสงสัยให้แก่คนไทยไม่น้อยว่า เขารู้ได้อย่างไร เขาใช้อะไรเป็นเครื่องวัด สถิติเกี่ยวกับการขอจดและได้รับสิทธิบัตร (Patent Application & Granted Patent Statistics) เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้ประเมินความสามารถทางวิทยาศาสตร์ แต่ข้อมูลที่ใช้เป็นตัวตัดสินนั้นเชื่อถือได้จริงหรือ หากไทยต้องการจะเลื่อนอันดับขึ้นมาจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับเกณฑ์การใช้ข้อมูลต่างๆ เป็นเครื่องชี้วัด นอกจากจะช่วยให้ข้อสงสัยแล้วยังทำให้ทราบถึงแนวทางแก้ไขข้อบกพร่องและเสริมสร้างความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ด้วย

สถิติเกี่ยวกับการขอจดและได้รับสิทธิบัตรถูกนำมาเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งสำหรับใช้ประเมินความสามารถทางวิทยาศาสตร์ เพราะเชื่อกันว่าการขอจดและได้รับสิทธิบัตรนั้นสะท้อนถึงความสำเร็จของการวิจัยและพัฒนา เนื่องจากการได้รับสิทธิบัตรเป็นวิธีการที่จะผูกขาดการหาผลประโยชน์จากการลงทุนประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ และความสำเร็จนี้ย่อมต้องแฝงถึงนัยความรู้ความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ข้อมูลสถิติสิทธิบัตรเป็นเครื่องมือชี้วัดที่มีความแม่นยำเชื่อถือได้เพียงใด

เนื่องจากการขอสิทธิผูกขาดการใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ในทางการค้ามีเงื่อนไขอยู่ว่าเทคโนโลยีที่จะขอจดสิทธิบัตรได้ต้องเป็นของใหม่ในโลก และต้องประยุกต์ใช้ได้เชิงอุตสาหกรรม ดังนั้นหากมองอย่างผิวเผินก็จะสรุปได้ว่า พลเมืองของประเทศใดเป็นเจ้าของเทคโนโลยีที่ได้รับสิทธิบัตรมากย่อมจะสะท้อนให้เห็นว่า พลเมืองของประเทศนั้นมีความมั่งคั่งทางปัญญาและความสามารถทางวิทยาศาสตร์ เพราะการคิดค้นเทคโนโลยีการผลิตส่วนใหญ่ย่อมต้องใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์แต่ในความเป็นจริงแล้ว จำนวนการขอจดและได้รับสิทธิบัตรทั้งหมดของประชาชนไม่สามารถชี้วัดความแข็งแกร่งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ของประเทศนั้นๆ ได้อย่างตรงไปตรงมา เพราะสิทธิบัตรแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ การประดิษฐ์และการออกแบบ และการออกแบบก็มุ่งเน้นแต่ในเรื่องของรูปลักษณ์และความสวยงามเท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้จะเป็นสิทธิบัตรการประดิษฐ์ แต่เมื่อตรวจสอบเนื้อหาเทคโนโลยีที่มีการขอจดหรือได้รับสิทธิบัตรแล้วจะพบว่า มีเทคโนโลยีที่ไม่ได้ใช้ความรู้ความสามารถทางวิทยาศาสตร์อยู่ไม่น้อย เช่น สิทธิบัตรอเมริกัน หมายเลข 4,967,913 เป็นการประดิษฐ์กระดานแขวนรองเท้าที่มีวิธีทำง่าย ๆ เพียงแต่เจาะรูกระดานแล้วร้อยเชือกไว้ใช้คล้องรองเท้าให้ยึดติดกับแผ่นกระดานได้ หรือสิทธิบัตรของเยอรมันหมายเลข 82 04 815 ซึ่งเป็นหูหัวสุนัข โดยปลายด้านหนึ่งเป็นตะกร้อสวมปากสุนัข และปลายอีกด้านหนึ่งมีลักษณะเป็นหมุดสำหรับสอดเข้าทางกันสุนัข เป็นต้น ดังนั้นการประเมินความสามารถทางวิทยาศาสตร์ด้วยจำนวนสถิติการขอจดและได้รับสิทธิบัตร นอกจากจะต้องแยกสถิติสิทธิบัตรการออกแบบออกจากสิทธิบัตรที่เป็นการประดิษฐ์แล้วยังควรเลือกใช้สถิติสิทธิบัตรการประดิษฐ์เฉพาะบางกลุ่มของเทคโนโลยี ซึ่งการรวบรวมสถิติของเทคโนโลยีแต่ละประเภทสามารถทำได้ไม่ยาก เพราะระบบสารนิเทศสิทธิบัตรมีการจำแนกเทคโนโลยีไว้แล้ว

อย่างไรก็ตามการตีความจากสถิติการขอจดหรือได้รับสิทธิบัตรยังมีข้อควรคำนึงอีกด้วยว่า เจ้าของเทคโนโลยีไม่ต้องการที่จะเปิดเผยความรู้ตามที่กฎหมายสิทธิบัตรบังคับ และการประดิษฐ์บางอย่าง สามารถใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่นปกป้องผลประโยชน์ได้ดีกว่า นอกจากนี้การจดสิทธิบัตรมีขั้นตอนและเงื่อนไขที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบสิทธิบัตร รวมทั้งต้องเสียค่าใช้จ่าย หากได้รับผลประโยชน์ไม่คุ้มทุน เจ้าของก็ไม่ต้องการยื่นขอจดสิทธิบัตร ด้วยเหตุนี้จึงมีเทคโนโลยีจำนวนมากที่เจ้าของไม่ได้นำไปจดสิทธิบัตร และยังมีอีกเรื่องหนึ่งที่ต้องพิจารณากัน คือ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการยื่นขอจดสิทธิบัตรของเจ้าของเทคโนโลยีโดยทั่วไปแล้ว มิได้อยู่ที่ชื่อเสียงของการได้รับคุ้มครองความสามารถในการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ อย่างที่เข้าใจกัน แต่มีเป้าหมายอยู่ที่การตลาด เจ้าของเทคโนโลยีจึงมักจะยื่นขอจดสิทธิบัตรในประเทศที่เป็น

“ตลาด” และ “แหล่งผลิตของคู่แข่ง” ของตน เพราะฉะนั้น ผลรวมสิทธิบัตรที่ประชาชนของประเทศหนึ่ง ๆ ของจดหรือได้รับในประเทศนั้น ๆ จึงไม่ใช่ผลรวมของเทคโนโลยีที่ประชาชนในประเทศนั้น ๆ คิดค้นขึ้นมาได้

ความแตกต่างของขอบเขตและเงื่อนไขทางเทคนิคของการจดสิทธิบัตรในแต่ละประเทศเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง เพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้สิทธิการจดและได้รับสิทธิบัตรของแต่ละประเทศมากน้อยแตกต่างกัน เช่น การยื่นขอจดสิทธิบัตรเทคโนโลยีการประดิษฐ์เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่นเจ้าของการประดิษฐ์สามารถแยกเนื้อหาของเทคโนโลยีออกเป็นส่วน ๆ เพื่อยื่นขอจดสิทธิบัตรได้หลายฉบับ แต่กฎหมายสิทธิบัตรอเมริกันไม่อนุญาตให้ทำเช่นนั้น ดังนั้นสิทธิการยื่นขอจดสิทธิบัตรในญี่ปุ่นจึงมากกว่าในอเมริกามาก นอกจากนี้เจ้าของผลงานการวิจัยและพัฒนาแต่ละเรื่องยังสามารถยื่นขอจดสิทธิบัตร เพื่อคุ้มครองสิทธิเกี่ยวกับการใช้ความรู้ที่นั่นในแง่มุมต่าง ๆ ได้หลายอย่าง เช่น ขอจดสิทธิบัตรกระบวนการผลิต ตัวผลิตภัณฑ์ วิธีการควบคุมคุณภาพ และการตรวจสอบการผลิต เป็นต้น ดังนั้นการเปรียบเทียบศักยภาพหรือความเข้มแข็งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของแต่ละประเทศ ด้วยการนำสิทธิการจดและได้รับสิทธิบัตรของแต่ละประเทศมาเปรียบเทียบกันจึงต้องทำด้วยความระมัดระวัง

เท่าที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การประเมินศักยภาพทางวิทยาศาสตร์ของประเทศด้วยสถิติการจดและได้รับสิทธิบัตรของประชาชนโดยรวมนั้นมีเงื่อนไขและข้อจำกัดอยู่มาก และสถิติสิทธิบัตรแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถจะใช้ชี้วัดความสามารถทางวิทยาศาสตร์ได้ การใช้สถิติสิทธิบัตรจำเป็นต้องใช้ร่วมกับข้อมูลอื่น ๆ เช่น เงินลงทุนในด้านการวิจัยและพัฒนา สถิติรายได้ที่ได้จากการอนุวัติให้ผู้อื่นใช้สิทธิ (Licence) หรืออีกนัยหนึ่งรายได้จากการขาย Know-how และสถิติการถูกอ้างอิงถึงความรู้ข้อมูลที่ยื่นขอจดสิทธิบัตรในเอกสารทางวิชาการและในสิทธิบัตรของผู้ประดิษฐ์รายอื่น ๆ (Bibliometric) เป็นต้น จึงจะสะท้อนถึงความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศที่แท้จริงได้ ซึ่งหมายความว่านอกจากจะส่งเสริมให้มีการจดสิทธิบัตรมากขึ้นแล้ว ยังต้องหาวิธีพัฒนาคุณภาพของสิ่งประดิษฐ์ และช่วยให้ขาย Know-how ได้มากขึ้นด้วย